

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 839945/4

בבית הדין הרבני האזורי תל אביב יפו

לפני כבוד הדיינים:

הרב מאיר פרימן – אב"ד, הרב מאיר קאהן, הרב יצחק רפפורט

התובע: פלוני (ע"י ב"כ עו"ד יאיר שיבר)

נגד

הנתבעת: פלונית (ע"י ב"כ עו"ד עדו דיבון)

הנדון: תוקפה של פשרה שנעשתה בבית הדין וחלותה אף ללא קניין

פסק דין

הצדדים חלוקים בשאלת תוקפן של הסכמות שגובשו במהלך דיון בבית הדין בעניין חלוקת הרכוש. הבעל טוען שההסכמות אינן תקפות. האישה טוענת שההסכמות תקפות.

רקע

הצדדים התגרשו בכית הדין ביום ד' באדר ב' התשע"ד (6.3.14).

קודם לגירושין ולאחר הגירושין עסק בית הדין בתביעות בעניין חלוקת הרכוש. גם הבעל וגם האישה תבעו בבית הדין תביעות בעניין חלוקת הרכוש. בנוסף ניתנו החלטות של ההרכב הקודם ושל בית הדין הגדול לחיוב הבעל בסך מאה אלף ש"ח לאישה בגין הכתובה. בית הדין עסק בשאלת גביית חיוב הכתובה בהוצאה לפועל. כמו כן הוגשה חוות דעת אקטואר אלא שלצדדים היו השגות על חוות הדעת ונותרו מחלוקות נוספות בעניין כספים, שיווי העסק ומכירת הדירה המשותפת.

לאחר שהרכב בית הדין התחלף והוגשו בקשות לבית הדין בעניין חלוקת הרכוש קבע בית הדין את אופן ניהול ההליך בפני ההרכב החדש – נקבע תחילה דיון מקדמי בפני דיון יחיד כדי לנסות ולהביא את הצדדים להסכמה וכן נקבע דיון בפני הרכב בית הדין. להלן החלטת בית הדין מיום כ"ג בתשרי התשע"ז (25.10.2016) שבה נקבע אופן ניהול ההליך בבית הדין, בהרכבו החדש:

הוגשה בקשת ב"כ הבעל לקביעת מועד לדיון הוכחות בעניין הרכוש; הוגשה בקשת ב"כ הבעל להבהרת חוות דעת אקטואר, לבקשה צורפו מסמכים; הוגשה בקשה דחופה מאת ב"כ הבעל להורות על מכירת הדירה; הוגשה מאת ב"כ הבעל תגובה לבקשה לעיון מחדש בהחלטת בית הדין.

לאחר העיון בבקשות ובחומר שבתיק בית הדין מחליט כדלהלן:

א. קובעים שני מועדים לדיון, כדלקמן:

1. דיון מקדמי בדיון יחיד ליום י"ג במרחשוון תשע"ז (14.11.16) בשעה 11:15.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

2. דיון בהרכב מלא ליום י"א בשבט תשע"ז (7.2.17) בשעה 12:00.

המזכירות תזמן את הצדדים למועדים האמורים.

ב. להעביר לאקטואר את הבקשה להבהרת חוות דעת עם המסמכים המצורפים. על האקטואר להתייחס לאמור בבקשה עד למועד הדיון המקדמי ביום י"ג במרחשוון תשע"ז (14.11.16).

ג. הבקשה למכירת הדירה תשמע בדיון המקדמי.

ד. קיימת החלטה חלוטה של בית הדין הגדול, בהמשך להחלטת ההרכב הקודם, שלפיה הבעל חייב לשלם לאישה סך של 100,000 ש"ח.

בית הדין בהרכבו הנוכחי עיכב את ביצוע התשלום עד לסיום חלוקת הרכוש, כבקשת הבעל. הוגשה בקשת ב"כ האישה לעיון מחדש בהחלטה, והוגשה תגובת ב"כ הבעל.

לטענת הבעל ברצונו לבצע את התשלום כחלק מאיזון המשאבים היות שלטענתו אין ברשותו כספים נזילים בשל עיקולים הנובעים מהליך חלוקת הרכוש.

אם אכן לא מצויים בידי הבעל כספים נזילים, כטענתו, הרי שיש להמתין עד לסיום חלוקת הרכוש, או להסרת העיקולים. בירור המצב לאשורו, יעשה במסגרת הדיונים שנקבעו בסעיף א'.

במהלך הדיון המקדמי, שנערך לפני דיון יחיד, ניסה בית הדין להביא את הצדדים להסכמות אך ללא הועיל, המחלוקות נותרו. לאחר הדיון ניתנו החלטות שהמחלוקות יוכרעו בדיון שנקבע בפני הרכב בית הדין. מטרת הדיון בפני הרכב בית הדין הייתה לדון בכל הנושאים שבמחלוקת בתביעות שבין הצדדים. מועד הדיון נדחה ובמועד הדיון שהתקיים בסופו של דבר בפני הרכב בית הדין הגיעו הצדדים בעזרת בית הדין להסכמות בכל הנושאים שבמחלוקת.

ההסכמות הושגו לאחר משאומתן ארוך מאוד שכלל התייעצות הצדדים עם באי כוחם, ויציאה מבית הדין לצורכי התייעצות.

התקיים משאומתן בפני בית הדין של באי כוח הצדדים בנפרד ושל הצדדים בנפרד, כל צד התייעץ עם בא כוחו ובסופו של דבר הושגו ההסכמות לפני בית הדין בנוכחות הצדדים ובאי כוחם. עקרונית ההסכמות שאליהן הגיעו הצדדים נרשמו בפרוטוקול כהצעת בית הדין. הצדדים ביקשו לערוך הסכם מפורט בהתאם לעקרונות המוסכמים.

להלן פרוטוקול הדיון האמור מיום ג' באדר התשע"ז (1.3.2017):

הופיעו הצדדים, ב"כ האישה – עו"ד עידו דיבון וב"כ הבעל – עו"ד יאיר שיבר.

בהסכמת הצדדים בית הדין משוחח עם הצדדים וב"כ הצדדים ובהסכמתם ללא רישום פרוטוקול.

בית הדין ניהל משאומתן ארוך עם הצדדים ובאי כוחם על מנת להגיע להסכמות.

הצדדים: אנחנו מסכימים להצעת בית הדין כדלקמן:

א. הבעל ירכוש את חלקה של האישה בדירה תמורת סכום של מיליון וארבע מאות וחמישים אלף ש"ח.

ב. הבעל יעביר את הסכום האמור לאישה תוך שלושה חודשים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ג. כל המחלוקות הכספיות שבין הצדדים כולל תביעת הכתובה הובאו לסיום.

ד. כל הליכי הגבייה יעוכבו עד לביצוע התשלום האמור בסעיף א'. עם העברת התשלום – כל הליכי הגבייה יבוטלו.

ה. פרט לאמור אין לצדדים כל תביעות מכל מין וסוג שהוא האחד כנגד משנהו.

בית הדין: באי כוח הצדדים ינסחו הסכם מפורט על פי ההסכמות האמורות לעיל.

לאחר הדיון ניתנה ביום ג' באדר התשע"ז (1.3.2017) ההחלטה הבאה:

הצדדים הגיעו להסכמות כמפורט בפרוטוקול הדיון. על באי כוח הצדדים להכין הסכם מפורט בהתאם להסכמות.

מועד לאישור ההסכם ייקבע בהתאם לבקשה משותפת שתתקבל.

למרות ההסכמות שהושגו, בשלב מאוחר יותר ביקש הבעל לחזור בו מההסכמות וביקש שבית הדין ימשיך לדון בתביעות באמצעות קביעת מועד לדיון הוכחות בתביעות. האישה ביקשה להישאר בהסכמות שהושגו. בית הדין הורה לבאי כוח הצדדים לסכם את טענותיהם ביחס לתוקף ההסכמות.

להלן טענות הצדדים בעניין תוקף ההסכמות.

טענות האישה

ההסכמות תקפות ומחייבות ויש לנהוג על פיהן. ההסכמות היו מובנות היטב לצדדים והושגו במהלך הדיון בבית הדין. הצדדים החלו לפעול בהתאם להסכמות. האישה הוציאה כספים בהסתמך על ההסכמות. הבעל עצמו פנה להוצאה לפועל עם פרוטוקול הדיון וההחלטה בדבר ההסכמות כדי להשהות גביית חיובים בהתאם לאמור בהסכמות. ראש ההוצאה לפועל אכן עיכב את הליכי הגבייה בהתאם להסכמות. ההתנהלות וקיום הפשרה בפועל נותנת להסכמות תוקף מחייב כמו קניין. כמו כן קיבל הבעל תמורה של עיכוב ההליכים, קבלת התמורה נותנת תוקף לחיובים. פסק הדין של בית הדין שניתן לאחר הדיון נתן תוקף להסכמות. חל קניין 'סיטומתא'.

טענות הבעל

הבעל מבקש את יומו בבית הדין לקיום הליך הוכחות בחלוקת הרכוש מאחר שלא התקיים דיון שכזה למרות השנים הרבות שבהן התיק מתנהל בבית הדין, האישה חייבת לבעל כספים רבים. ההסכמות שהושגו בדיון שהתקיים ביום ג' באדר התשע"ז (1.3.17) לא אושרו בבית הדין. הצדדים ראו בעקרונות משום הצעה בלבד, כאשר הם רשאים לבדוק אותה. האישה עצמה פנתה לבית הדין בבקשה לבטל את ההסכמות לאור ההבנות שמדובר בהצעה בלבד. האישה קראה לעקרונות ההסכם "הסדר הפשרה המוצע". גם הבעל, לאחר שבדק את ההצעה, אינו מסכים לאשר את ההסכמות. הצדדים התבקשו לערוך הסכם, הסכם לא נערך, בהעדר הסכם אין תוקף להסכמות שהיו בגדר הצעה. הצדדים לא קיבלו בקניין את העקרונות, בית הדין לא אישר את ההסכמות – בהעדר אישור בית הדין אין תוקף להסכמות: לפי חוק יחסי ממון הסכם בין בני זוג צריך לקבל אישור בית הדין או בית משפט לאחר בחינה שהעקרונות מובנים ומוסכמים, בהעדר אישור בהתאם לחוק אין תוקף להסכמות. לא הייתה גמירות דעת להסכם. במעמד הדיון בא כוח הבעל הוא שביקש לערוך הסכם מפורט ולאשרו בבית הדין בעוד בא כוח האישה סירב וביקש לבחון

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

את הדברים בטרם עריכת הסכם. היות שמדובר בהצעה בלבד, הבעל לא מקבל את ההצעה ועומד על כך שיתקיים דיון הוכחות בתביעה לחלוקת הרכוש. פניית הבעל להוצאה לפועל הייתה לעיכוב הליכים עד שיערך הסכם ולא בגין הסכם שכבר נערך שהרי לא נערך הסכם.

דיון

העובדות

במהלך דיון בפני הרכב בית הדין, שנקבע לבירור כל המחלוקות שבין הצדדים בעניין הרכוש, הגיעו הצדדים להסכמות. ההסכמות הושגו לאחר משאומתן ארוך שהתקיים בין הצדדים בעזרת בית הדין. הצדדים הבינו היטב את משמעות ההסכמות היות שהיו שותפים למהלך המשאומתן ואף היו מיוצגים וכל אחד מהם אף נועץ בבא כוחו במהלך גיבוש ההסכמות.

המשאומתן שקדם להסכמות היה ארוך במיוחד והייתה בו התייחסות לכל המחלוקות שבין הצדדים, הצדדים ובאי כוחם עסקו בכל הנושאים שבמחלוקת. ההסכמות גובשו בעזרת בית הדין שישב בהרכב מלא. בית הדין ניהל משאומתן עם באי כוח הצדדים בנפרד ולאחר מכן עם הצדדים. בסוף ההליך גיבשו הצדדים ובאי כוחם הסכמות בבית הדין, ההסכמות נרשמו בפרוטוקול כהצעת בית הדין שלה הסכימו הצדדים. ההסכמות התייחסו לכל הנושאים שבמחלוקת.

הצדדים אומנם לא ערכו קניין על ההסכמות אך ההסכמות נרשמו בצורה מפורטת בפרוטוקול. הצדדים הודיעו לבית הדין שההסכמות מקובלות עליהם ושהם יערכו הסכם מפורט בהתאם לעקרונות המוסכמים.

השאלות העומדות לדיון לאור העובדות האמורות

עתה יש לדון אם יש תוקף להסכמות שגובשו ונרשמו בבית הדין בהעדר קניין, או שניתן עדיין לחזור מההסכמות. ההסכמות בנדון דנן הן בגדר של פשרה על כן ההכרעה תהיה בהתאם למתבאר בהלכות הפשרה.

לצורך הכרעה בשאלת תוקף ההסכמות והצורך בקניין בפשרה, יש להקדים שקיימים סוגים שונים של פשרות, המתחלקים לפי כמה מאפיינים ובהתאם לאפשרויות העולות מתוך מתן התשובות לשאלות הבאות.

מהי מידת המעורבות של בית הדין בפשרה?

האם הפשרה הגיעה מיוזמת הצדדים או שהייתה רק היענות להצעת הדיינים?

עד כמה בית הדין היה מעורב בהצעת הפשרה ועד כמה הצדדים הגיעו אליה מיוזמתם?

בפשרה שהושגה מיוזמת בית הדין יש לשאול: מתי הייתה ההסכמה לפשרה, לפני הדיון או לאחריו? לפני שהצדדים שמעו את הצעת הפשרה או רק לאחר ששמעו את הצעת הפשרה?

לפני כמה דיינים נערכה הפשרה לפני שלושה או פחות?

בהתאם לאפשרויות השונות העולות מהתשובות לשאלות האמורות, מתחלקת הפשרה לסוגיה השונים. בכל סוג של פשרה יש לדון מה נותן תוקף לפשרה ואם צריך דווקא מעשה קניין כדי לתת תוקף מחייב לפשרה. אנו נתמקד רק בסוג הפשרה שהושגה בנדון דנן ונבחן מהי הדרך היכולה לתת תוקף מחייב לפשרה שהושגה בנדון דנן.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בנדון דנן מצד אחד עקרונות הסכם הפשרה גובשו בפני בית הדין בדיון שבו ישבו שלושה דיינים, בדיון שנקבע לבירור כל המחלוקות שבין הצדדים, ומצד שני ההסכמות התקבלו מיוזמת הצדדים ובאי כוחם שניהלו משאומתן ארוך בעזרת בית הדין והגיעו להסכמות מיוזמתם ללא קביעת בית הדין מהי הפשרה הרצויה. הפשרה גובשה תוך הסכמה מלאה של הצדדים ובאה מיוזמת הצדדים, וכך בית הדין לא נדרש להציע פשרה מיוזמת בית הדין אלא רק סייע לצדדים בניהול המשאומתן שהוביל לגיבוש ההסכם.

הרי שקיימים שני מאפיינים בפשרה שבנדון דנן: האחד – שהפשרה נעשתה בפני שלושה; השני – שהפשרה הושגה מיוזמת הצדדים.

שתי הנקודות הללו המאפיינות את הפשרה שהושגה בנדון דנן, חשובות להכרעה בשאלת תוקפן של ההסכמות. יש לבחון תחילה את תוקף הפשרה שהושגה בפני שלושה דיינים. לאחר מכן נבחן את המשמעות שיש לכך שהפשרה הושגה מיוזמת הצדדים. אך נקדים תחילה לברר מהי הדרך בה הפשרה הופכת להיות מחייבת.

הצורך בקניין בפשרה

פסק דין של בית דין מקבל תוקף מחייב מעצם היותו פסק דין המורה את ההלכה, כך פסק הדין יונק את תוקפו המחייב מסמכות בית הדין לקבוע את ההלכה בנדון שבא לפניו. לעומת זאת בפשרה לכאורה אין פסיקת הלכה, שכן הפשרה אינה לפי עיקר הדין, הפשרה הרי חורגת מההלכה ומהדין.

מכאן עולה השאלה: מה בכל אופן נותן תוקף מחייב לפשרה? אפשר להבין שהסכמת הצדדים לקבלת הפשרה נותנת את התוקף המחייב לפשרה, ויש לברר כיצד ההסכמה הופכת למחייבת? בדרך אחרת אפשר להבין שגם לפשרה יש תוקף של פסק דין, גם לפשרה יש פן של פסיקה והפשרה היא בעצם סוג של פסק דין, החלטת בית הדין על הפשרה הראויה כמוה כמתן פסק דין או כהפעלת הכוח המיוחד של בית דין שהפקר בית דין הפקר. הבנות אלה יתבררו בהמשך.

בבירור השאלה מה נותן תוקף מחייב לפשרה, נפסקה ההלכה שפשרה צריכה קניין.

וכך נאמר בתלמוד הבבלי (במסכת סנהדרין דף ו, א): "והלכתא: פשרה צריכה קניין."

למרות הפסק שפשרה צריכה קניין, הרי שמחילה אינה צריכה קניין. וכך נפסק להלכה בשלחן ערוך (חושן משפט סימן יב סעיף ח): "מחילה אינה צריכה קניין."

נשאלת השאלה: הלוא בכל פשרה קיימת גם מחילה של אחד הצדדים, ומדוע אפוא המחילה של הצד המוחל בפשרה אינה תקפה גם ללא מעשה קניין והרי מחילה אינה צריכה קניין?

נתייחס לשתי תשובות שהובאו בדברי הראשונים.

תשובה אחת מובאת בדברי התוספות (במסכת סנהדרין דף ו, א דיבור המתחיל "צריכה קניין") שם מובאת שיטת הלכות גדולות הסובר שהצורך בקניין הוא גם לאחר שהצדדים שמעו מהי הפשרה והסכימו עליה – בכל אופן עולה הצורך במעשה הקניין, שכן בהעדר קניין קיים חשש שההסכמה לפשרה הייתה בבחינת 'מחילה בטעות' שבאה בשל עצת הדיינים וללא התרצות מספקת:

בהלכות גדולות פירש בהלכות דינין דצריך קניין על המחילה אף על פי שעושין הקנין אחר הפשרה [...] דמחילה שעל ידי פשרה אף על פי שיודע מה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מוחל דומה למחילה בטעות לפי שמוחל על פי עצתם של דיינין שהשיאו אותו למחול לפיכך צריך לאלם הדבר על ידי קניין.

לדעת הלכות גדולות המובאת בתוספות, אף שכל מחילה אינה צריכה קניין ואי אפשר לבטל מחילה, בכל אופן מחילה הבאה בדרך פשרה שונה ממחילה רגילה ואין לה תוקף ללא מעשה קניין, שכן במחילה הבאה דרך הפשרה קיים חשש שהמחילה היא מחילה בטעות, שבאה רק בשל עצת הדיינים שיעצו לעשות את הפשרה וללא התרצות אמיתית של הצדדים בפשרה. אם נעשה מעשה קניין, הרי שבאמצעות מעשה הקניין הפשרה מקבלת תוקף מחייב. הקניין מראה גמירות דעת בפשרה, ומסיר את החשש שההתרצות לא הייתה שלמה ובאה רק בשל עצת הדיינים.

תשובה שנייה מובאת בדברי התוספות (במסכת בבא מציעא דף קיב, א דיבור המתחיל "חזור עליי"), כדלקמן:

[...] דשאני פשרה משום דדמי למחילה בטעות, שאילו היה יודע שהיה זוכה בדין לא היה מוחל. ולהכי צריכה קניין דאלים טפי, ומהאי טעמא נמי איכא מאן דבעי ג' ולא סגי בב' משום דדמי למחילה בטעות.

בדברי התוספות מבואר שהצורך בקניין בפשרה נובע מהחשש שעצם ההתרצות בפשרה יכולה להיות בגדר מחילה בטעות, שכן אם המוחל היה יודע שיזכה בדין לא היה מוחל ולא היה מתרצה בפשרה אלא היה עומד על זכותו לקבל פסק דין. כך ההתרצות בפשרה והוויתור על הזכות לברור הדין קרובים ל'מחילה בטעות'. באמצעות הקניין יש קבלה של הפשרה וויתור על הזכות לקבלת פסק דין.

בהמשך נעמוד על ההבדל להלכה העולה בין שתי התשובות בנוגע לנידון דנן ונעמוד על פסיקת ההלכה בנדון.

הצורך בקניין בפשרה הנעשית בשלושה

האם הצורך בקניין נאמר גם כאשר בית דין של שלושה עורך את הפשרה?

בפירוש רש"י (בסוגיה במסכת סנהדרין דף ו עמוד א) מבואר שגם פשרה הנעשית בפני שלושה צריכה קניין: "והלכתא פשרה צריכה קניין – ואפילו נעשית בשלושה."

גם הרא"ש (במסכת סנהדרין פרק א סימן ג) פסק כך שגם בשלושה יש צורך בקניין: "הלכתא פשרה צריכה קניין ואפילו בשלושה אין מועיל בלא קניין."

אומנם קיימות שיטות ראשונים החולקות:

במרדכי (מסכת סנהדרין אות תרעט) מובאת שיטת הראב"ן שהצורך בקניין הוא רק כשהייתה התרצות לפשרה מראש, אך אם הצדדים באו מתחילה לדין ובבית הדין הושגה פשרה, אין צורך בקניין כי אין אדם משטה בבית הדין. כמו כן המרדכי מביא את שיטת רבנו יוסף טובעלם שפשרה הנעשית בפני שלושה אינה צריכה קניין. להלן לשון המרדכי:

[...] וכתב ראב"ן: דוקא כשהוזקקו מתחלה לפשרה לא אלימי לאפקועי ממונא, על כן צריכה קניין, שלא יאמר "משטה הייתי בכם מפני שהייתם מפצירים בי". אבל כשהוזקקו מתחלה לדין – אין אדם משטה בבית דין, ופשתם אינה צריכה קניין. ורבינו יוסף טובעלם חולק בתשובותיו וכתב דבשלושה פשוטים לא בעי קניין וכל שכן אם הדבר נעשה במעמד אנשי טובי העיר.

שיטת רבנו יוסף טובעלם הסובר שאם הפשרה נעשית בפני שלושה אין צורך בקניין הובאה גם בתשובות מיימוניות (שופטים סימן ט) שכתב:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

רבינו יוסף טוב עלם חולק בתשובותיו וקאמר דבשלשה לא בעיא קנין וזו תשובתו [...] אפילו כי לא קנו מיניה כיון דבשלשה הוא מחילה לית בה חזרה, דכי אמור רבנן פשרה צריכה קנין הני מילי בפני שנים, דלא אלימי לאפקועי ממונא בלא קנין, אבל בשלשה אלימי דבית דין נינהו.

וכך נפסק בשו"ת שמש צדקה (חלק יורה דעה סימן א) שפשרה הנעשית בבית הדין לא צריכה קניין: "מילתא דפסיקא היא שכל שהבעלי דינים באו לפני בית דין להתדיין ונתרצו לכל אשר יגזרו הדיינים עליהם לפי ראות עיניהם לא בעו קנין."

נראה ששורש המחלוקת אם פשרה הנעשית בשלושה צריכה קניין נעוץ בהכנת כוחה של פשרה הנעשית בבית הדין, ונחלקו בשאלה אם יש בפשרה צד של דין או שלפשרה אין צד של דין: מחד גיסא אפשר לבאר שכאשר בית דין של שלושה מציע פשרה יש לפשרה תוקף של פסק דין, הדיינים שעושים פשרה פוסקים למעשה את הדין ויש בסמכות הדיינים לקבוע שהדין הוא דין של פשרה. ומכאן שפסק הדין של הפשרה מחייב את הצדדים מעצם היותו פסק דין גם ללא קבלת קניין. מאידך גיסא אפשר לבאר שאין לפשרה מעמד של פסק דין, והדבר היחידי היכול לתת לפשרה תוקף מחייב הוא הסכמת הצדדים לפשרה, לצורך מתן תוקף להסכמות נחוץ מעשה קניין.

הדעות הסוברות שאין צורך בקניין בפשרה שנעשית בפני שלושה רואות בפשרה סוג של פסק דין, הפשרה מתפרשת כסוג של הכרעת דין, ויש סמכות לבית הדין לפסוק פסק דין של פשרה או שבית הדין מפעיל כוח של 'הפקר בית דין – הפקר' לצורך אימוץ הפשרה. פסק דין לא זקוק לקניין.

הדעות הסוברות שיש צורך בקניין סוברות שפשרה אינה נחשבת לפסק דין ואינה מעשה בית דין כלל, כל כוחה נובע רק מהסכמת הצדדים, ולכן נחוץ מעשה קניין לנתינת תוקף מחייב לפשרה. בהעדר קניין קיים חשש למחילה בטעות. אמנם בהמשך נראה שתיתכן אפשרות לנתינת תוקף מחייב להסכמות גם ללא מעשה קניין, וכפי שיתבאר.

בשולחן ערוך (חושן משפט בסימן יב סעיף ז), נפסקה ההלכה שפשרה צריכה קניין גם אם נעשתה בשלושה: "אף על פי שנתרצו הבעלי דינין בפשרה בבית דין, יכולים לחזור בהם כל זמן שלא קנו מידם, דפשרה צריכה קנין, אפילו בשלשה."

מרן החיד"א בברכי יוסף (בחושן משפט סימן יב ס"ק יב) האריך מאוד בבירור המחלוקת והביא את דעות הפוסקים שפשרה הנעשית בשלושה אינה צריכה קניין, כמו כן פסק שאפשר לטעון 'קים לי' כדעות שאין צורך בקניין, להלן דברי הברכי יוסף (שם דיבור המתחיל "וחזיתיה"):

וחזיתיה להרב משאת משה (חלק א בחושן משפט סימן סב) שכתב וזו לשונו:

ועד הג' היא דעת הר"י אור זרוע והלכות גדולות דסבירא להו דכי אמרינן בש"ס דפשרה צריכה קנין היינו בב' אבל בג' אין צריך, ונמשכו אחריהם מהר"י טוב-עלם ורבינו שמחה ושאר פוסקים [וכו'] ואף על פי שכת שכנגדם חלוקים בהדיא וסבירא להו דאפילו בג' צריכה קנין מכל מקום הרוצה לסמוך בנידון דידן מאן מירמי מידיה נגד הגדולים הנזכרים לעיל, מכיון דלאו יחידאי נינהו.

עכ"ל.

ומשתמען מילוהי דאי הגדולים הנזכרים הר"י אור זרוע והלכות גדולות הו יחידאי לא הוה מצי למימר קים לי, וזה אינו דכל דאיכא תרי פוסקים מצי למימר קים לי.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כנגד דברי ברכי יוסף, בפתחי תשובה על שולחן ערוך (חושן משפט הלכות דינינים סימן יב סעיף ז) מבואר שלא ניתן לטעון קים לי נגד דעת השולחן ערוך והרמ"א שפסקו שפשרה בשלושה צריכה קניין.

להלן לשון פתחי תשובה:

דין זה דאפילו בג' צריכה קניין אינו מוסכם כמבואר בהגהות אשירי (פרק קמא דסנהדרין סימן א) ובתשובת מיימוני (לספר שופטים סימן ט) ובתשובת תומת ישרים (סימן קכח) ובתשובת מהרש"ל (סימן ד), עיין שם. ועיין בספר ברכי יוסף (אות יב) שהאריך הרבה בזה, ובסוף הביא בשם תשובת משאת משה (סימן סב) שכתב דמאחר שדעת ר"י אור זרוע ובעל הלכות גרולות דהא דפשרה צריכה קניין היינו בב' אבל בג' אין צריך קניין, ונמשכו אחריהם מהר"י טובעלם ורבינו שמחה ושאר פוסקים, אם כן הרוצה לסמוך מאן מירמי מידו נגד הגדולים הנ"ל מכיון דלאו יחידאי נינהו. והוא ז"ל כתב דמשמע מדבריו דאי הווי ר"י אור זרוע והלכות גדולות יחידאי לא הוי מצי למימר קים לי – וזה אינו, דכל דאיכא תרי פוסקים מצי למימר קים לי" כו', עיין שם.

ולעניות דעתי נראה דגם השתא דלאו יחידאי נינהו מכל מקום לדינא לא מצי לטעון קים לי בזה, כמו שכתב התומים (בסוף סימן כה בקיצור תקפו כהן אות קכד), דקבלה בידו וכן הוא דן ובא דאין לטעון קים לי נגד פסק השולחן ערוך והרמ"א, כיון שהבית יוסף ורמ"א לא זכרו דעת החולק אין לחוש לו.

לדעת פתחי תשובה אין לזוז מהכרעת השולחן ערוך שפסק שפשרה בשלושה צריכה קניין. אומנם אפשר לבאר שסתימת השולחן ערוך שפשרה בשלושה צריכה קניין אינה מתייחסת לכל המקרים שבהם פשרה נעשית בשלושה אלא רק למקרים מסוימים, כדרך החילוק המבואר בשו"ת מהרש"ל (סימן ד) שחילק בין סוגי הפשרה השונים וצמצם את מחלוקת הראשונים שבנדון, וכך מתבאר מדבריו:

גרסינן בפרק קמא דסנהדרין (דף ו): "והלכתא פשרה צריכה קניין." ופירש רש"י: אפילו בג' צריכה קניין. וכן דעת התוספות נוטה שהרי כתבו (דיבור המתחיל "והלכתא פשרה צריכה קניין"): "והא דלא סגי בתרי משום דהוי כמו קניין בטעות." עד כאן. ואף על גב דקיימא לן דפשרה בקניין אף ביחיד סגי ואם כן על כורחך מה שפירשו התוספות אליבא דרבי מאיר הוא דבעי פשרה בג', מכל מקום שמענין מדבריהם מה שפסק תלמודא דפשרה בעי קניין אף אג' קאי כפירוש רש"י וכן פסק הרא"ש להדיא אכן רבי יוסף טובעלם כתב להדיא דפשרה בג' הוי כמו דין ואינה צריכה קניין וכן פסק האור זרוע להדיא.

ומאחר שרבו החולקים אומר אני: הבו דלא לוסף פלוגתייהו, ונאמר דאף לאותם החולקים שאומרים דאף בג' בעי קניין – דוקא שלא באו לדין אלא הוה אינשי בינייהו ופשרי אותן כמו שפירש בהלכות גדולות. ומשמע מדבריהם שלא נתעצמו לבא לדון כלל, ומשום הכי לא אלימי פשרה לאפוקי ממונא ויכול לומר "משטה הייתי בכם מפני שהייתם מפצירים בי", אבל נתעצמו לבא לדין לפני בית דין – אין אדם משטה בבית דין, ובוודאי אלימי לאפקועי ממונא. וכהאי גוונא כתב ראב"ן להדיא.

ואף שכתב הרמב"ם (פרק כב מהלכות סנהדרין הלכה ה) וזה לשונו: "אף על פי שנתרצו בעלי דין בפשרה בבית דין יכולין לחזור ולתבוע הדין עד שיקנה מידם" – נראה לי: דוקא שבאו תחילה לדין תורה אלא שהדיינים פתחו בפשרה ואמרו להם: "דין תורה לא ידענו" ופיתו אותו לפשרה – כהאי גוונא בעי קניין וכהאי גוונא איירי הרמב"ם לעיל מיניה. אבל אם באו לפני בית דין לדון אותם ונתרצו לכל שימצאו הדיינים לפי ראות עיניהם פשיטא דלא בעי

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

קניין. ומשום הכי נשמר הרמב"ם בלשונו וכתב "יכולין לחזור ולתבוע את הדין" ולא כתב "יכולין לחזור" סתם, אלא כלומר שאין חזרתם חזרה אלא לתבוע את הדין כמו שבאו בתחילה, אבל אם היה תחילת הורדתם לפני הדין לפשרה אין יכולין לחזור מדבריהם.

הרש"ל מבחין בין מקרה שבו הצדדים לסכסוך לא באו לדין אלא ששלושה פשרנים הגיעו אליהם ויזמו את הפשרה, אז יש צורך בקניין שהרי הצדדים כלל לא באו לדון ביניהם ולא רצו בפשרה ללא שהפשרנים יזמו אותה – כאן יש לחוש שלא הייתה התרצות אלא מפאת הפצרת הפשרנים ואפשר לומר שההסכמה לפשרה הייתה בבחינת "משטה אני בך" – לבין מקרה שבו הצדדים הגיעו לבית הדין לדון ורצו להכריע בסכסוך, ובית הדין הציע פשרה שלא הסכימו הצדדים – כאן הייתה התרצות אמיתית כי "אין אדם משטה בבית דין" שהרי בכוח בית הדין להפקיע ממון.

ובדעת הרמב"ם כתב לחלק בין מקרה שהצדדים רצו דווקא דין תורה אלא שהדיינים אמרו שהם לא יודעים דין תורה ולכן ביקשו לעשות פשרה – אז צריך קניין – לבין מקרה שבאו לדין ולקבל את כל מה שיורו הדיינים לפי ראות עיני הדיינים והדיינים הורו על פשרה – אז לא צריך קניין כי תחילת ירידתם לדין הייתה גם על דעת הפשרה.

לפי דברי הרש"ל, בנדרון דנן שבו ההסכמות גובשו בבית הדין שישב בהרכב מלא אין צורך בקניין, שכן הצדדים באו לבית הדין, ולא בית הדין הלך להציע לצדדים פשרה מחוץ לכותלי בית הדין; הפשרה נעשתה בבית הדין ואין אדם משטה בבית הדין, שבכוח בית הדין גם להפקיע ממון, וכך קיימת התרצות לדברי בית הדין; הצדדים באו לבית הדין כדי להכריע בכל המחלוקות שביניהם לפי ראות עיני בית הדין ובחרו להכריע את המחלוקת שביניהם לפי הצעת בית הדין, שהוצעה בהתאם להסכמות שגיבשו הצדדים. לפי דברי הרש"ל בנדרון דנן, לכל הדעות, הפשרה שאליה הסכימו הצדדים תקפה גם ללא מעשה קניין, דברי הרש"ל הובאו בש"ך, בב"ח ובברכי יוסף.

בשו"ת מנחת יצחק (חלק א סימן סח) פסק הלכה למעשה לקיים פשרה שנעשתה בשלושה אף שלא התברר שנעשתה בקניין. זאת בהסתמך על דעת הרש"ל, שדעתו מוגדרת בברכי יוסף כדעה מכרעת.

להלן דברי מנחת יצחק:

נראה לעניות דעתי שני הפסקים הנ"ל מהבית דין הנ"ל שרירים וקיימים: הפסק הראשון הוא האורטהייל הוא בתוקפו אף שלא נתברר לנו אם היה גם בקניין אגב סודר כי באמת גם בגוף הדין אם פשרה בשלשה צריך קניין הוא גם כן מחלוקת הראשונים.

ובברכי יוסף (סימן יב אות יב) הביא בשם ספר תומת ישרים אשר אותן הראשונים שסוברים דפשרה בג' אין צריכה קניין המה הרוב, והאריך הרבה בזה הברכי יוסף ופקפק על זה, אף על פי כן מביא בשם ספר משאת משה אשר המוחזק יכול לומר 'קים לי' כהני שיטות אשר פשר בג' אין צריך קניין כי לאו יחידאי נינהו, והברכי יוסף הקשה עליו כי אף אם היה יחידאי גם כן המוחזק יכול לומר קים לי. אך האריך שם אשר באמת לאו יחידאי נינהו, וכפי הנראה ממסקנת דבריו הוא מסופק אם גם לאו רובא נינהו – יעוין שם שהאריך.

ובאמצע האריכות הביא גם דברי הרש"ל שהובאו בב"ח ובש"ך אשר פשרה בג' אין צריכה קניין, והאריך בזה הברכי יוסף, אשר דברי הרש"ל הם דעת מכרעת, היינו לחלק בין אם הבעלי דין באים לפני הדיינים או הנבררים

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ומבקשים מהם לדון ביניהם בין לדין ובין לפשר (וכמו בנידון דידן), או גם לפני בעלי בתים שאינם יודעים רק בפשרה – ואז בשלשה אין צריך קנין, או באם אשר הדיינים נכנסים לתגר של הבעלי דין, ומאספים מעצמם את הבעלי דין לדון ביניהם – שאז אף בג' צריך קנין, ולאפוקי מדעת האחרונים שהביא הברכי יוסף שם שסוברים שדעת הרש"ל, שעל כל אופן אין צריך קנין בג'. וסיים שם שאף באותן המקומות שהמנהג שיכולים לומר 'קים לי' גם אם לא באו הבעלי דין אצל הדיינים, וכדעת הני האחרונים אשר בכל אופן פוסק הרש"ל שבשלשה אין צריך קנין, ושלא כהבית יוסף והשולחן ערוך – אף על פי כן אם מי שאינו רוצה בהפשרה הוא מוחזק, יכול לומר 'קים לי' כהב"ח וסייעתו שחולקים על הרש"ל (והובאו דבריו בקיצור בפתחי תשובה סימן יב אות יא). ממילא נשמע שאם המוחזק רוצה בהפשרה, יכול לומר 'קים לי' כהרש"ל, ובפרט כמו בנדון דין ודברים שלפנינו, שהבעלי דין באו להנבחרים, וכפי שמתאים גם לפי פירוש הברכי יוסף בשיטת הרש"ל.

אמנם הפתחי תשובה שם חולק על הברכי יוסף בזה עיין שם.

מדברי מנחת יצחק המקיים פשרה בשלושה גם ללא ידיעה על קניין יש ללמוד לנדון דנן שההסכמות תקפות מדין פשרה שנעשתה בבית הדין שאינה צריכה קניין, שעה שהצדדים באו לקבל את הכרעת בית הדין.

הבעל המבקש לבטל את ההסכמות מבקש למעשה להוציא מהאישה, האישה אפוא נחשבת מוחזקת ויכולה לטעון שיש לפסוק כפוסקים שהפשרה שנעשתה בשלושה תקפה בנדון דנן למרות שהייתה ללא קניין. האמור אינו סותר את הכלל שאין לטעון קים לי כנגד הכרעת השולחן ערוך, שכן בהתאם לפוסקים שחילקו בין סוגי הפשרה השונים ניתן לבאר את הכרעת השולחן ערוך רק למקרים בהם אכן יש צורך בקניין ולא כבנדון דנן, בהתאם לחילוקים שהובאו בדברי הפוסקים שהוזכרו.

נציין שבתקנות הדיון של בתי הדין נקבע שבית הדין הוא הקובע אם יש צורך בקניין בפשרה ולא בכל פשרה עולה הצורך בקניין.

להלן תקנה קי מתקנת הדיון:

באו הצדדים לידי הסכם של פשרה, מכתיב בית הדין את הפשרה לכל פרטיו, אם לא הוגש על ידי בעלי הדין עצמם.

בית הדין מקריא את הפשרה בפני הצדדים, ואם ראה צורך בכך מחתים את הצדדים עליו ומקבלים קניין, אם יש צורך לפי הדין בקניין.

הקביעה אם יש צורך בקניין היא קביעה של בית הדין. בנדון דנן בית הדין קובע שהפשרה תקפה גם ללא מעשה קניין.

פשרה שהושגה מיוזמת הצדדים

בנדון דנן, הצדדים אומנם הגיעו לפשרה לפני בית הדין שישב בשלושה דיינים, אך כאמור, הפשרה הושגה מיוזמת הצדדים ומרצונם שעה שהיו שותפים למשאומתן ארוך, שבסופו הגיעו להסכמות. בית הדין אומנם ניהל את המשאומתן אך ההסכמות הבשילו מרצונם החופשי של הצדדים, ללא קביעה של בית הדין ביחס לפשרה הרצויה.

בפרוטוקול הדיון אומנם נרשם שההסכמות הן הצעת בית הדין אך מאחר שלא נכתב פרוטוקול ששיקף את המשאומתן עצמו, הרי שהפרוטוקול אינו משקף את שהתרחש במשאומתן עצמו. בפועל הצעת בית הדין לא באה כהצעה חיצונית מטעם בית הדין אלא סיכמה את

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

המשאזומתן ואת ההסכמות שאליהן הגיעו הצדדים מיוזמתם, כאשר בית הדין רק ניהל את המשאזומתן בהליך גישורי ולא בהליך שיפוטי וההסכמות גובשו מיוזמת הצדדים.

בנדון שבו פשרה מושגת בין בעלי דין מרצונם החופשי, וללא קביעת בית הדין על הפשרה הרצויה, אין צורך בקניין.

כך מבואר בדברי הש"ך (חושן משפט סימן יב ס"ק יב): "ופשרה שעשו בעלי דינין עצמן ביניהן אין צריכה קניין, כך כתב מהר"מ מלובלין (בתשובה – סימן מז)."

דברי הש"ך נפסקו להלכה בדברי הפוסקים, וראה בדברי מרן הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל (בשו"ת יביע אומר חלק ה חושן משפט סימן א באות ד), שמנה את הפוסקים הרבים שנקטו את דברי הש"ך להלכה:

והן אמת שפשרה שעשו בעלי דין ביניהם לבין עצמם אין צריכה קניין, שבזה לא שייך טעם התוספות הנ"ל, וכמו שכתב בשו"ת מהר"ם מלובלין (סימן מז), והובא להלכה בש"ך (סימן יב ס"ק יב). וכך כתב הגאון ר' מלאכי הכהן בתשובה, והיא לו נדפסה בשו"ת בני יהודה (סימן מב דף רע"ב) – עיין שם. וכן פסק בשו"ת דברי חיים (מצאנו, חלק א חלק חושן משפט סימן ג) ובשו"ת חסד לאברהם (תאומים, חלק חושן משפט סימן ג) ובשו"ת מהר"ש ענגיל (חלק ז סימן עט) – עיין שם.

מקור דברי הש"ך הוא בשו"ת מהר"ם מלובלין (סימן מז), (רבי מאיר וולף נולד בשנת שי"ח (1558), הקים ישיבה בלובלין, בשנת שמ"ז (1587) התמנה לרב של קראקא, ובשנת שנה"ה (1595) לרב של לבוב, נפטר בשנת שע"ו (1616)) שם מבואר שמחילה שהושגה בין סוחרים תוך כדי משאזומתן על תנאי פריסת תשלומים, מחייבת ואי אפשר לחזור מההסכמות שסיימו את הסכסוך.

להלן לשון השאלה והתשובה:

ראובן יש לו פנקס הדיינים על שמעון ולוי שחייבים לו סך ידוע לשלם לזמנים, כל יריד לג' זהובים. והנה שמעון ולוי הפצירו בו מחמת שאין להם לשלם כל כך לזמנים הנ"ל עד שנתרצה ראובן ליקח מהם עשרים זהובים פו', והמותר ישלמו לו זהב אחד בכל שבוע. והעידו שני עדים שראובן נתרצה לכך, רק שרצה שיתחילו לשלם לו זהב אחד בכל שבוע מראש חודש ניסן והחייבים בקשו ממנו שישלמו לו זהב אחד בכל שבוע מראש חודש אייר הסמוך ואילך וזה החילוק לא נגמר ביניהם.

ועתה ראובן רוצה לחזור בו מן הפשרה כי אמר שלא קנה קנין סודר על כך, גם אמר מאחר שאז לא נגמר זה י"ד ימים לכן הוא אינו רוצה לעת עתה בפשרה. והחייבים רוצים לקיים הפשרה כנ"ל כי אמרו שהיה להם זמן ליתן העשרים זהובים בראש חודש ניסן והיו מוכנים ביום ב' ג' ניסן.

יורינו מורינו הדין עם מי.

תשובה: פשרה כזו שנעשית מרצון הטוב של המלוה בלי שום הכרח כלל, נראה בעיני שיש לה דין מחילה ואין צריכה קניין סודר כאשר יש לי על זה חבילות ראיות ונימוקים. ולא מקרי פשרה שצריכה קניין אלא כשנעשית על ידי תביעה וטענות שכל אחד ירא שמא יפסיד הכל מן הדין אבל בנדון דידן מקרי מחילה.

אך מה שטען שוב שלא נגמר העניין בינו ובינם – אם קבלו המתחייבים מחילתו על כל פנים רק שבקשו עוד זמן יותר או שהוא נתן להם זמן עד ראש חודש ניסן באם יתרצו ויתחילו לשלם לו מן ראש חודש ניסן אז זכו במחילה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אבל אם לא רצו בדבר ומאנו לקבל אותה המחילה וגם המלוה לא נתן להם שום זמן, אזי בטלה אותה מחילה אז מיד ולא זכו בה המתחייבים מעולם.

כן נראה לעניות דעתי, נאם מאיר הצעיר [...]

אומנם בספר שער משפט (סימן יב ס"ק ב) (רבי ישראל איסר וולף נולד בערך בשנת תק"י (1750)). שימש כרב בעיר וניצא, ונחשב אחד מגדולי הרבנים בפולין בדורו. היה מקורב ל'חווה' מלובלין. נפטר בשנת תקפ"ט (1829)) שאל כיצד הסיק הש"ך מתוך תשובת מהר"ם מלובלין שכל פשרה שהושגה מרצון הצדדים מחייבת, והלוא דברי המהר"ם מלובלין מתייחסים רק לצד התובע המוחל ולא לצד הנתבע המחייב עצמו לתת את שאינו חייב. אכן הצד המוחל לא יכול לחזור בו כי מחילה אינה צריכה קניין, אך מדוע הצד המתחייב לא יוכל לחזור בו בהעדר קניין? והמשיך שער משפט לשאול שמאחר והצד המתחייב יכול לחזור בו, הרי שגם הצד המוחל יכול לחזור בו.

להלן שאלת שער משפט על הש"ך:

ופשרה שעשו בעלי דין עצמם ביניהם – כתב הש"ך (ס"ק יב) בשם תשובת מוהר"ם מלובלין דאינה צריכה קניין, ומסתימות לשון הש"ך משמע דאף הנתבע שנתחייב ליתן גם כן אינו יכול לחזור בו. אך המעיין במוהר"ם מלובלין עצמו (סימן מו) יראה דטעמו דכיון דנתפשו מרצונם הטוב שוב אין התובע יכול לחזור בו דמחילה אינה צריכה קניין, דדוקא בפשרה שעל פי הדיינים יכול התובע לחזור בו דיכול לומר "הדיינים הטעו אותי ועל פי הפצרתם מחלתי" כמו שכתבו התוספות (דף ו, ב דיבור המתחיל "נגמר"), מה שאין כן כשנתפשו מעצמו הוי ליה מחילה ואינה צריכה קניין. אבל הנתבע – אף בנתפשו מעצמו יכול לחזור בו שלא ליתן כפי הפשרה. וכן הכנסת הגדולה (הגהות הטור אות יח) העתיק דברי מוהר"ם מלובלין וכתב הטעם משום דמחילה אינה צריכה קניין, אם כן ממילא דהנתבע יכול לחזור בו.

אך היכא דהנתבע חוזר בו נראה דאף התובע שוב יכול לחזור בו, כמו שכתב הרב בהגהת שולחן ערוך (ביורה דעה סוף סימן רלו) דשנים הנשבעים זה לזה ועבר אחד מהן על השבועה דאף השני פטור עיין שם, והכא נמי התובע לא נתפשו אלא אם כן יחזיק הנתבע הפשרה אבל אם יחזור בו אף הוא יבטל הפשרה.

שער משפט הבין שיסוד הדין המבואר בדברי המהר"ם מלובלין מבוסס על ההלכה שמחילה אינה צריכה קניין. אלא שבמחילה שנעשית בבית דין יש צורך בקניין, כדברי הלכות גדולות המובא בתוספות שהובא לעיל שקיים חשש שהמחילה היא 'מחילה בטעות' שבאה רק בשל הפצרת הדיינים, בעוד במחילה שנעשית בין הצדדים לא קיים חשש שהמחילה נעשתה בטעות, ולכן המחילה תקפה. ומכאן שאל שער משפט שסברת החילוק בין פשרה שהושגה על ידי הדיינים לבין פשרה שהושגה מיוזמת הצדדים נכונה רק ביחס לצד המוחל ולא ביחס לצד המתחייב. ומדוע לא יוכל הצד המתחייב לחזור בו ללא קניין? ומאחר והפשרה לא מחייבת את הצד המתחייב, היא גם לא יכולה לחייב את הצד המוחל וכדין שניים שנשבעו זה לזה שכאשר אחד עובר על השבועה, גם השני פטור מלקיימה.

שער משפט מתרץ ומבאר את דברי הש"ך, שאכן גם הצד המתחייב לא יוכל לחזור, כך: יסוד הדין המבואר בש"ך אינו מבוסס רק על ההלכה שמחילה אינה צריכה קניין, אלא על דין רחב יותר, שיש תוקף להסכמות הן של המוחל והן של המתחייב, גם אם ההסכמות לא נעשו בקניין. שער משפט מביא כמה דוגמאות מכמה סוגיות שמהן עולה שיש תוקף להתחייבות כשקיימת התרצות לחיובים, גם אם ההתחייבות נעשתה בדיבור בלבד ללא מעשה קניין.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

להלן המשך דברי שער משפט (שם):

אמנם לפי עניות דעתי יש מקום עיון בזה דנראה דהיכא דנתפשרו הבעלי דין בעצמן אף הנתבע שנתחייב ליתן אינו יכול לחזור בו, דהא מצינו כמה דברים שאדם מתחייב את עצמו בדברים בעלמא [...]

שער משפט הביא דוגמאות מהלכות שבהן רואים שאפשר להתחייב בחיובים בדיבור בלבד, ללא מעשה קניין. דוגמה אחת לכך היא דין המשנה בשומר הנוטל על עצמו חיובים שאינו חייב בהם מעיקר הדין, ולדעת רבי יוחנן (בתלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף צד, א) החיובים חלים על השומר בדיבור בלבד, וללא צורך במעשה קניין. ומבאר רבי יוחנן בסוגיה שקיימת ההתרצות של השומר המתחייב הנובעת מכך שיוצא לשומר קול של אדם מהימן, גם ללא מעשה קניין.

להלן הסוגיה:

משנה: מתנה שומר חנם להיות פטור משבועה, והשואל להיות פטור מלשלם, נושא שכר והשוכר להיות פטורין משבועה ומלשלם [...]

גמרא [...] תנא: "ומתנה שומר שכר להיות כשואל" – במאי, בדברים? אמר שמואל: בשקנו מידו. ורבי יוחנן אמר: אפילו תימא בשלא קנו מידו, בההיא הנאה דקא נפיק ליה קלא דאיניש מהימנא הוא – גמיר ומשעבד נפשיה.

שער משפט מביא דוגמה נוספת מדין הערב. לדעת רב אשי (בסוגיה בתלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף קעג, ב) הערב משתעבד בדיבור בלבד גם ללא מעשה קניין, מכוח ההנאה הנגרמת לערב כשמקבל נאמנות:

אמר אמימר: ערב דמשתעבד – מחלוקת רבי יהודה ורבי יוסי, לרבי יוסי דאמר: אסמכתא קניא – ערב משתעבד, לרבי יהודה דאמר: אסמכתא לא קניא – ערב לא משתעבד. אמר ליה רב אשי לאמימר: הא מעשים בכל יום, דאסמכתא לא קניא וערב משתעבד! אלא אמר רב אשי: בההוא הנאה דקא מהימן ליה – גמר ומשתעבד נפשיה.

גם בעשיית פשרה קיימת התרצות של האדם בפשרה לצורך השקטת המריבה ולמניעת סיכונים. כדברי הסוגיה בתלמוד בבלי (מסכת בבא בתרא דף ל, ב), שאדם עשוי 'לקנות את דינו' – "עביד איניש דזבין דיניה":

ההוא דאמר ליה לחבריה: "מאי בעית בהאי ארעא?" אמר ליה: "מפלניא זבינתה ואכלתיה שני חזקה." אמר ליה: "פלניא גזלנא הוא." אמר ליה: "והא אית לי סהדי דאתית באורתא ואמרת לי: 'זבנה ניהלי'!" אמר ליה: "אמינא איזבון דינאי" – אמר רבא: עביד איניש דזבין דיניה.

הסוגיה עוסקת באדם המוכן לקנות קרקע השייכת לו מגזלן שגזל ממנו את הקרקע. לעיתים האדם מעדיף לשלם כסף על מנת לחסוך התדיינות, הוא יעדיף לקנות בכסף את הזכויות השייכות לו בדין, וכל זאת כדי להשקיט את המריבה ולהסרת סיכונים.

הרא"ש (במסכת בבא בתרא פרק ג סימן ז) ביאר את יסוד הסברה של "עביד איניש דזבין דיניה":

כי לפעמים שאדם קונה מה שמן הדין הוא שלו לפי שאין אדם יודע אם יזכה בדין וגם לסלק מעליו מריבות – אמר רבא: עביד איניש דזבין דיניה וטענתו טענה.

הרא"ש ביאר שאדם מתרצה בפשרה כי אינו יודע אם יזכה בדין וכן קיימת סיבה נוספת להתרצות בפשרה והיא הרצון להסתלק ממריבות. על סמך העיקרון שקיימת התרצות בפשרה ועל

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

סמך העיקרון שכשקיימת התרצות אין צורך בקניין מבאר שער משפט את הדין שפשרה הבאה בהתרצות הצדדים היא פשרה מחייבת גם ללא קבלת קניין, שכן קיימת התרצות בפשרה הן בשל הרצון להשקיט את המריבה והן בשל הרצון להסיר סיכונים. ההתרצות בפשרה יוצרת גמירות דעת המחייבת את הפשרה ללא צורך במעשה קניין. לכן לא רק הצד המוחל אינו יכול לחזור מהפשרה אלא גם הצד המתחייב אינו יכול לחזור מהסכמות שבפשרה.

להלן המשך דברי שער משפט (בסימן יב ס"ק ב), עם הוכחה נוספת שהביא לדבריו:

ואם כן הכי נמי בפשרה שעשו הבעלי דין בעצמם ונתחייב הנתבע ליתן לו קצת מהתביעה יש לומר דגמר ומשעבד נפשיה כיון דעביד אינש דזבין דיניה [...] ואם כן הכא נמי יש לומר בההיא הנאה שנתפשר עמו בינו לבינו גמר ומשעבד נפשיה ומחייב את עצמו אף בדברים בלא קניין.

וראיה ברורה לדברי מהא דכתב המחבר (בסימן רה סעיף ג) והוא מדברי הרמב"ם (פרק י ממכירה הלכה ג) דפשרה דינה כמכר ואם אנסוהו בפשרה הפשרה קיימת כמו במכר דתלוהו וזבין זביניה זבינא, ומשמע התם דאף הנתבע שנתחייב בפשרה ליתן על ידי אונס גם כן הפשרה קיימת.

וכן מבואר שם בבית יוסף להדיא וזה לשונו:

ופשרה דמיא למכר לפי שהתובע ירא שמא יפסיד כל תביעתו בדין לכך מתפייס ליטול קצת בפשרה, וכן הנתבע ירא שמא יחייבנו לשלם כל מה שתובע ממנו ולכך מתפייס לשלם מקצתו בפשרה, והיינו מכר ממש שהוא מוכר לחבירו כל זכות שיש לו בתביעה זו בסך שמתפשרים ביניהם. והלכך אם אנסו עד שנתפשר עמו פשרתו אלא אם כן מסר מודעא.

עכ"ל. הרי להדיא דאף ד'תלוהו ויהיב' לא מהני אף בקניין, וגם במכירה אם אנסו למכור בפחות מדמי שויו הוי כתלוהו ויהיב כמו שכתב הטור (שם בסעיף ד), מכל מקום אם אנסו לפשר פשרתו פשרה דהוי כמכר ממש ותלוהו וזבין זביניה זבינא דאגב אונסא וזווי גמר ומקני. והתם הקניין – פשיטא דלא מעלה ומוריד כלל, דהא היה באונס ותלוהו ויהיב לא מהני אף בקניין. אם כן הכי נמי בפשרה שעשו הבעלי דין עצמן ביניהם אף בלא קניין: כיון שהפשרה מהני לגבי התובע שאינו יכול לחזור בו הכי נמי מהני לגבי הנתבע שאינו יכול לחזור בו ממה שנתחייב ליתן, דהוי כמו קניין מטלטלין שבמשיכת החפץ נקנה המקח. והוא הדין אם היה החפץ ברשות הלוקח כיון שנגמר המקח קיים המקח אף בלא נתינת המעות כמבואר לקמן (בסימן ר סעיף יא), והכא נמי כיון דפשרה דמי למכר ממש אף לגבי נתבע שנתחייב ליתן קצת ממון לקנות כל התביעה והרי הוא מחוזק בממונו, אם כן כיון שהתובע אינו יכול לחזור בו גם הנתבע אינו יכול לחזור בו וקנה כל תביעת התובע דהא ברשותו הוא וחייב ליתן הממון שהתחייב את עצמו [...]

אך מכל מקום בפשרה מרצון הטוב שעשו הבעלי דין עצמם ביניהם נראה עיקר דאף הנתבע אינו יכול לחזור בו אף בלא קניין כיון דפשרה דינה כמכר לענין אונס אם כן הכא נמי.

שער משפט הוכיח את דבריו מהדין המבואר בשולחן ערוך (חושן משפט סימן רה סעיף ג): "פשרה – דינה כמכר, ומחילה – דינה כמתנה." מבואר שפשרה מוגדרת כמכר לענין אייכולת ביטול הפשרה באונס. ומבואר שבהסכמה לפשרה קיימת למעשה קבלת תמורה. התמורה המתקבלת בעד ההסכמה לפשרה היא הסרת הסיכונים והשקטת המריבה. לכן דינה של פשרה כמכר ומחילה חיובים הדדיים, ולכן שני הצדדים אינם יכולים לחזור מההסכמות שבפשרה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שהושגה מיוזמתם גם אם לא היה מעשה קניין, זאת בשל ההתרצות ובשל העובדה שאין לתלות שהמחילה נעשתה בטעות.

חשש למחילה בטעות בפשרה

התבאר שכאשר הפשרה באה מיוזמת הצדדים קיימת התרצות לפשרה גם ללא מעשה קניין. אומנם עדיין יש לבחון ולברר אם ההתרצות בפשרה אינה בבחינת התרצות ומחילה בטעות.

לעיל הובאו שני הסברים בדברי הראשונים להבדל בין מחילה שאינה צריכה קניין לבין הפשרה שצריכה קניין:

ההסבר הראשון, דעת הלכות גדולות המובאת בתוספות (במסכת סנהדרין בדף ו, א) שבפשרה המחילה היא מחילה בטעות כי מוחל על פי עצתם של דיינים שהשיאו אותו למחול. השני, דעת התוספות (במסכת בבא מציעא בדף קיב, א) שביארו שכל פשרה תחשב למחילה בטעות שכן אילו המוחל היה יודע שיזכה בדין הרי שלא היה מוחל.

ענה יש לבחון מה קורה בפשרה הנעשית מיוזמת הצדדים. אכן לדעת הלכות גדולות המובא בתוספות אפשר לבאר שבפשרה הנעשית מיוזמת הצדדים ולא בעצת הדיינים לא קיים יותר החשש למחילה בטעות, בהעדר עצת הדיינים המשיאים את הפשרה. אומנם להסבר התוספות (במסכת בבא מציעא דף קיב, א) גם בפשרה המושגת מיוזמת הצדדים עדיין קיים החשש למחילה בטעות שכן יש עדיין לחשוש שהצד המוחל לא היה מוחל אילו היה יודע שיזכה בדין.

בסיום דברי שער משפט האמורים עמד הוא על ההבדל שבין שיטות הראשונים האמורות בנדון הפשרה המושגת מיוזמת הצדדים, וכדלקמן:

אך כל זה הוא לפי מה שכתבו התוספות בסנהדרין (שם) דהא דפשרה צריכה קניין הוא משום דיכול לומר "הדיינים הטעו אותי בדבריהם והם השיאו אותי לפשר" אך לפי מה שכתבו התוספות (בבא מציעא דף קיב, א דיבור המתחיל "חזור") והרא"ש בפרק המקבל (סימן מג) דהטעם דפשרה צריכה קניין משום דיכול לומר "אלו הייתי יודע שהדין עמי לא מחלתי כל כך" – עיין שם – אם כן אף בפשרה שעשו הבעלי דין עצמם יכול לומר כך, וגם התובע יכול לחזור בו מהאי טעמא דהוי מחילה בטעות [...]

אך מדברי הסמ"ע (ס"ק טו) בשם הדרכי משה (ס"ק ד) נראה דלא חש לסברא זו, שכתב שאם אחר הפשרה אמר בפירוש "אני מוחל לך" לכולי עלמא אינה צריכה קניין, ולפי סברא זו אכתי יכול לומר "אילו הייתי יודע שהדין עמי לא מחלתי כל כך" [...] אך מכל מקום נראה לי שהדין עם הדרכי משה והסמ"ע דכיון דקיימא לן דעביד אינש דזבין דינא ופשרה דמיא ממש למכר כמו שכתב הרמב"ם (פרק י ממכירה הלכה ג) לענין אונס דהוי כתלוהו וזבין, אם כן לא שייך בזה לומר מחילה או חיוב בטעות, כיון דדרך בני אדם לעשות כן כדי להשקיט ממריבות, כמו שכתב הרא"ש (בפרק חזקת הבתים סימן ז). וכל שכן בנתפשו בין לבין עצמם דאינו יכול לומר "אילו הייתי יודע שהדין לא פשרתי את עצמי" דכיון דעביד אינש דזבין דינא הוי מכר גמור, ואינו יכול לבטל המכירה בשום טענה דדברים שבלב לא הוי דברים ובעינן גילוי דעת דוקא (כדאיתא בסימן רז סעיפים ג רד).

ודע דנפקא מינה עוד מטעמים האלו היכא שמתחילה בררו פשרנים לפשר ביניהם ואחר כך הגידו הפשרה וקבלו עליהם הפשרה, דלפי הטעמים שכתבו התוספות בסנהדרין בכהאי גוונא אינו יכול לחזור אף בלא קניין דהא הדיינים לא השיאו אותם להפשרה וגם אחר כך שמעו הפשרה וקבלו עליהם, ואם כן

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בכהאי גוונא אף הנתבע אינו יכול לחזור בו לפי מה שכתבתי בהפשרה הרי כמכר. אבל לפי דברי התוספות דפרק המקבל אף בכהאי גוונא צריך קנין דיכול לומר אם הייתי יודע שהדין עימי לא הייתי מקבל עלי הפשר.

שער משפט ביאר שהדין המתבאר בדבריו שפשרה המושגת מיוזמת הצדדים אינה צריכה קניין עולה בקנה אחד רק עם שיטת הלכות גדולות (בתוספות בסנהדרין דף ו, א) אך לא עם שיטת התוספות (בבבא מציעא דף קיב, א). אלא ששער משפט הוכיח שלהלכה פוסקים כדעת הלכות גדולות ולא כדברי התוספות (בבבא מציעא). ההוכחה לכך מתבאר מדברי דרכי משה שהובאו להלכה בדברי סמ"ע (סימן יב ס"ק טו) בעניין למי שאמר בפירוש לאחר הפשרה שהוא מוחל, שלא צריך קניין.

להלן דברי סמ"ע:

יכולין לחזור בהן כו' – פירוש: אפילו התובע דנתרצה לותר עם הנתבע ולמחול לו מקצת תביעות, ומחילה אין צריך קנין – שאני מחילה דעלמא דמעצמו ומרצונו מחל לו. מה שאין כן במחילה דפשרה דעל פי הדיינים מוחל לו, וכדי שלא יטעון אחר כך "הדיינים הטעו אותי בדבריהן", משום הכי בעי קנין. ומהאי טעמא אפילו כבר אמרו לו הדיינים ענין הפשרה, שנתבע יתן לו כך וכך והתובע ימחול המותר, אפילו הכי צריך קנין אפילו התובע, כיון שלא מדעתו מחל לו. ועיין דרכי משה (סעיף ח) שכתב זה לשונו: "ומשמע שאם אמר אחר הפשרה בפירוש 'אני מוחל לך', לכולי עלמא אין צריך קנין".

בדברי דרכי משה שהובאו בסמ"ע מבואר שמי שאומר לאחר הפשרה שהוא מוחל, שוב לא צריך קניין. מכאן הוכחה שטעם ההלכות גדולות הוא העיקר, שכן לדעת התוספות בבבא מציעא גם לאחר שאומר שמוחל עדיין יש לחשוש שהמחילה היא בטעות, שאילו היה יודע שיזכה בדין לא היה מוחל ומה בכך שאמר שמוחל. הרי ששיטת ההלכות גדולות נפסקה להלכה, ומכאן שאם הפשרה באה מיוזמת הצדדים היא תקפה גם ללא קניין, כל שלא ניתן לתלות את המחילה כמחילה הבאה בעצת הדיינים.

בסיום דבריו הביא שער משפט הבדל להלכה בין שתי השיטות האמורות, במקרה שבו בררו תחילה פשרנים ולאחר שמיעת הפשרה הייתה התרצות הצדדים לפשרה ללא שהדיינים השיאו אותם לפשרה – לדעת הלכות גדולות ההתרצות בפשרה תקפה גם ללא מעשה קניין.

המקרה המובא בשער משפט דומה ממש לנדון דנן שבו הייתה התרצות הצדדים לפשרה שהוצעה במהלך המשאומתן בבית הדין ללא שבית הדין השיא את הצדדים לפשרה. מאחר ששער משפט הוכיח שלהלכה נפסק כדעת הלכות גדולות, הרי שבנדון דנן שבו הדיינים לא השיאו את הצדדים לפשרה אלא הצדדים הסכימו לפשרה מיוזמתם אין צורך במעשה קניין.

ההתרצות בפשרה מחילה את החיובים בדיבור בלבד ללא צורך במעשה קניין.

ההתרצות בפשרה דינה כמכר בשל העובדה שבפשרה מתקבלת תמורה של הסרת הסיכונים והשקטת המריבה. על כן עצם ההתרצות של הצדדים בפשרה, שבאה מיוזמתם, תקפה ועומדת גם ללא קניין נוסף.

מעשה בית דין חשוב כקניין

בנוסף לכל האמור, גם אם בכל אופן עלה הצורך במעשה קניין, הרי שיש לראות בנדון דנן קיום של מעשה קניין, שכן ברמ"א (בשולחן ערוך חושן משפט סימן יב סעיף ז) מבואר שלא צריך מעשה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

קניין בדווקא אלא די בשטר או בשאר דרכי הקניין: "הגה: וקנין לאו דוקא, אלא הוא הדין אם נתן שטר עליו (בית יוסף בשם תשובת ריטב"א) או אחד משאר דרכי הקניה (רשב"א בתשובת שאלה)".

בנדון דנן ניתן לראות קיום של שטר או שאר מעשה קניין המחייבים את הפשרה, מכוח מעשה בית הדין. שכן כל ההסכמות נרשמו בפרוטוקול הדין כהסכמות הצדדים, ולאחר הדין ניתנה ביום ג' באדר התשע"ז (1.3.2017) ההחלטה הבאה: "הצדדים הגיעו להסכמות, כמפורט בפרוטוקול הדין. על באי כוח הצדדים להכין הסכם מפורט בהתאם להסכמות."

בית הדין הבחין בין ההסכמות שכבר קיימות ותקפות כאמור בפרוטוקול ובהחלטה, לבין הסכם מפורט שצריך עדיין להיערך בהתאם לעקרונות המוסכמים. מכאן שהעקרונות המוסכמים נחשבים למעשה בית דין.

הרישום בפרוטוקול והחלטת בית הדין נחשבים למעשה מחייב כשלעצמו.

ברישום בפרוטוקול אפשר גם לראות הודאת בעל דין בפני בית הדין על מצב הזכויות של הצדדים – כל צד מודה מה הן זכויותיו ומודה שאין לו תביעות נוספות. בדברי הפוסקים מבואר שלרישום בפני בית דין יש תוקף של שטר מחייב.

וראה דעות הפוסקים המובאות במשכנות הרועים (אות ש סימן קא) – ערך שטר:

שטר – בית דין שקבלו עדות עדי הקניין וכתבו מעשה בית דין, בקבלה זו דין שטר יש לו (הרב כנסת הגדולה ז"ל סימן טל בהגהות הטור אות ו משם מוהרשד"ם ז"ל בסימן חי ועיין עוד בתשובת הרשב"ש סימן מא).

הרי שכתבת בית הדין נחשבת למעשה בית הדין, ומדין עדות נלמד גם לדין הודאת בעל דין, כבנדון דנן שבו נרשמו ההסכמות בבית הדין מפי הצדדים לפרוטוקול, וניתנה על כך החלטה.

חיזוק לסברה שהנעשה בפני בית הדין מקבל תוקף מחייב גם ללא קניין, אנו מוצאים בדברי שו"ת ציץ אליעזר (חלק כב סימן עז) שדן בתוקף הסכמות שנשמעו בבית הדין ללא קבלת קניין:

אודות חזרה מהסכם שנעשה בפני בית דין

אודות חזרה שרוצה הבעל לחזור מהסכם שנעשה בינו לבין אשתו בפני בית דין היות ולא קיבלו בקנין על כך. וגם טוען טענת אונס.

הנה ההסכם סודר בזמנו לפני בית הדין מתוך הסכמה מפורשת של הבעל התובע, בלי שהביע שום גילוי דעת בפה שמתוך אונס הוא מסכים לזה. הדגשנו לכתוב שההסכם סודר בפני בית דין דאז איננו טעון אפילו לקבלת קנין על כך – לשם כך אציין בכאן בקצרה לדברי הרמ"א (בחושן משפט סימן קסג סעיף ב) שפוסק דכל דברי הקהל אינם צריכים קנין, ומסביר הלבוש שם דלכן דברי הקהל אינם צריכים קנין משום דהוי כאילו נעשו בבית דין מה שנעשה בפני בית דין אין בו חזרה, עיין שם. הרי לנו ביתר על כן שגם כל יסוד הדין בדברי הקהל אינם צריכים קנין נובע מהדין המקורי הזה דמה שנעשה בפני בית דין אין בו חזרה.

בתשובה נוספת בדברי הציץ אליעזר חזר העיקרון האמור, וכך דבריו (בחלק יב סימן עד):

א. אב שהתחייב בסכום מסוים במזונות בנו בהסכמת הגירושין ולאחר מיכן בא בבקשה להפחית מהסכום בטענת אונס; ב. דבר הנעשה בפני בית דין – אם צריך קנין.

על דבר זוג שהתגרש וכדי שתתקבל האשה לקבל הגט פיטורין הסכים בעלה והתחייב לשלם מזונות יותר גבוהים מהרגיל לילדם עד שיגדל, וזמן מה אחר

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שהתגרשה רצה הבעל לפטור את עצמו מחיובו הגבוה במזונות ולשלם פחות בטענה שהוכרח להתחייב כפי שהתחייב אז מפני שאחרת לא הסכימה אשתו לקבל גט פיטורין וקשה לו כעת לשלם סכום גבוה כזה.

הנה אין כל מקום למבוקשו זאת של הבעל, היות ובזמנו סודר ההסכם לפני בית הדין שדן בדבר ומתוך הסכמה מפורשת שלו [...] ואין לבוא לטעון לביטול ההתחייבות מכח זה שלא קיבל בזמנו קנין על התחייבותו, דעל כן הדגשתי להזכיר העובדא שההסכם סודר בזמנו בפני בית הדין, והיינו מפני דאז נראה לי דדינא הוא שאינו טעון לקנין.

ואמינא לה ממה שמצינו ברמ"א (בחושן משפט סימן קסג סעיף ו) שפוסק דכל דברי הקהל אינם צריכים קנין. ומסביר הלבוש שם דלכך דברי הקהל אינם צריכים קנין משום דהוי כאילו נעשו בבית דין ומה שנעשה בפני בית דין אין בו חזרה, עיין שם. הרי לנו שדבר ברור הוא שמה שנעשה בפני בית דין אין בו חזרה ולא צריך קנין, ולא עוד אלא דמזה נובע מקור הדן גם מה שדברי הקהל נמי אינם צריכים קנין, מפני דהוי ליה זה כאילו נעשו בבית דין.

לדעת צ"ץ אליעזר הסכמה הנאמרת בפני בית דין מחייבת גם ללא צורך בקניין כי כל דבר הנעשה בפני בית נחשב לדבר מחייב. כהוכחה לדבריו מביא הצי"ץ אליעזר את ההלכה ביחס לדברי הקהל שאינם צריכים קניין כמבואר בשולחן ערוך (חושן משפט סימן קסג סעיף ו): "קהל שפטרו אחד ממסים, פטור. וכל דברי הקהל אינן צריכין קנין, מיהו יכולין למימר שלא פטרוהו רק לשנה."

לדעת הלבוש בהסבר ההלכה הסיבה שלא ניתן לחזור מדברי הקהל היא שלדברי הקהל יש תוקף של בית דין, ודברים הנעשים בבית הדין הם מחייבים ללא יכולת חזרה.

להלן דברי הלבוש (בחושן משפט סימן קסג סעיף ו) בהסבר ההלכה: "וכן כל דברי הקהל אינם צריכים קנין, דהוי כאילו נעשו בבית דין ומה שנעשה בפני בית דין אין בו חזרה."

חיזוק לאמור ניתן ללמוד מדברי הרמ"א (בשולחן ערוך חושן משפט סימן כב סעיף א) בעניין קבלת קרובים או פסולים בפני בית דין. הרמ"א מתייחס לתוקפם של הדברים שאדם מקבל בפני הממונים בעיר ופסק שלא ניתן לחזור מדברים שקבלו בפני הממונים בעיר: "מיהו אם הם ממונים בעיר או טובי העיר – לא יכול לחזור כי כן נוהגים דכל מה שאדם מקבל לפני ראשי העיר שלא יוכל לחזור בו (תשובת מימוני סוף שופטים)."

ובדברי הסמ"ע (חושן משפט בסימן כב ס"ק יב) מובא שלא ניתן לחזור מדבר שנעשה בפני שלושה: "וכל דבר שנעשה בפני ג' אינו יכול לחזור."

וראה ש"ך (שם ס"ק יב) וראה בכנסת הגדולה (מהדורא בתרא הגהות בית יוסף חושן משפט סימן כב).

מכאן שלנעשה בבית דין יש תוקף מחייב ללא יכולת חזרה – דבר שנעשה בבית דין מקבל תוקף מחייב, גם ללא קניין. בנדרון דנן ההסכמות נעשו בבית הדין ונרשמו בפרוטוקול בית הדין וגם ניתנה החלטה על ההסכמות, הרי שההסכמות תקפות מכוח קיום מעשה בית דין המחייב.

התנהלות הצדדים בהתאם לפשרה

סיבה נוספת שיש בה כדי לתת תוקף מחייב להסכמות היא העובדה שהצדדים החלו לפעול בהתאם להסכמות. בשולחן ערוך (חושן משפט סימן יב סעיף יג) נפסק שאם עשו שטר בהתאם לפשרה, אי אפשר לחזור מהפשרה: "פשרה בלא קנין וקבל הנתבע גזירתם ועשה שטר, הן בלשון הודאה הן בלשון חיוב, אינו יכול לחזור בו."

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בדברי ערוך השולחן (חושן משפט סימן יב סעיף יד) מבואר שאם התחילו לקיים מקצת מהפשרה, לא ניתן לחזור מהפשרה:

מה שאמרנו דפשרה צריכה קניין היינו דווקא כשלא קיימו עדיין את הפסק של הפשרנים, אבל כשקיימו את הפסק כגון מסירת ממון או חפץ להבעל דין או מסירת העסק או שהיו חלוקים בקרקע ועשו הפשרנים חלוקה ביניהם ובנה כל אחד על חלקו, אין יכולים לחזור בהם אף בלא קניין. וכהאי גוונא בשארי דברים דקיום הפסק הוא יותר טוב מקניין, ואם מקצת הפסק קיימו ומקצת לא קיימו עדיין ורוצה אחד מהם לחזור על מה שלא נתקיים עדיין, אינו יכול לחזור דהמקצת שקיים לא גרע מקניין, ואף שיש חלוקים בזה מכל מקום נראה שכן עיקר לדינא.

לדעת ערוך השולחן התנהלות וקיום של מקצת מהפשרה מחייבת את כל הפשרה גם אם לא היה קניין. עצם ההתנהלות לפי הפשרה מחייבת את כל הפשרה.

בנדון דנן הבעל פנה להוצאה לפועל עם פרוטוקול הדיון והחלטת בית הדין בדבר ההסכמות, כדי לעצור את חיובי הגבייה שבהוצאה לפועל.

בסעיף ד' להסכמות אכן נאמר שכל הליכי הגבייה בהוצאה לפועל יעוכבו עד לביצוע התשלום האמור בסעיף א' להסכמות. בהוצאה לפועל קיבלו את בקשת הבעל והליכי הגבייה אכן עוכבו מכוח ההסכמות. מכאן שהבעל החל לפעול בהתאם לפשרה.

עצם הצגת הפרוטוקול עם ההסכמות בפני רשות האכיפה נחשבת כעשיית שטר, וההתנהלות לעיכוב הליכי הגבייה היא קיום של מקצת הפשרה. מעשים אלה מקנים תוקף מחייב לפשרה כולה.

יש לדחות את טענת הבעל שלפיה האישה עצמה ביקשה בתחילה לבטל את ההסכמות, שכן האישה רק ביקשה לבדוק נתונים ביחס לשווי הדירה בהתאם לאפשרות של "פינוי בינוי", האישה ביקשה לבדוק שאין טעות בהסכמות בקביעת ערך הדירה, אך מאחר שלאחר בדיקת האישה עולה שאין טעות במחיר שנקבע, הרי שההסכמות תקפות.

אישור הסכם בהתאם לחוק יחסי ממון

עד עתה הוכח שההסכמות תקפות לפי עיקר הדין, על כן יש להכריע שחלוקת הרכוש תבצע בהתאם להסכמות. אפשר להוסיף סברה נוספת לקיום ההסכמות מכוח דינא דמלכותא, בהתאם לאמור בחוק יחסי ממון בדבר הסמכות של בית הדין לאשר הסכם ממון.

להלן סעיפים מחוק יחסי ממון ביחס לסמכות בית הדין לאשר הסכמות שבין הצדדים:

הסכם ממון

1. הסכם בין בני זוג המסדיר יחסי ממון שביניהם (להלן: הסכם ממון), ושינוי של הסכם כזה, יהיו בכתב.

אישור ואימות [תיקון מס' 3 תשל"ה – 1995]

2. (א) הסכם ממון טעון אישור בית המשפט לענייני משפחה (להלן: בית המשפט) או בית הדין הדתי שלו סמכות השיפוט בענייני נישואין וגירושין של בני הזוג (להלן: בית הדין), וכן טעון שינוי של הסכם כזה אישור כאמור.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

(ב) האישור לא יינתן אלא לאחר שנוכח בית המשפט או בית הדין שבני הזוג עשו את ההסכם או את השינוי בהסכמה חופשית ובהבנתם את משמעותו ואת תוצאותיו.

התנאים שהחוק קבע לאישור הסכם הם שההסכם יהיה בכתב ושכני הזוג עשו את ההסכם בהסכמה חופשית ובהבנתם את משמעותו ואת תוצאותיו. בנדון דנן ההסכם אכן עלה על הכתב בפרוטוקול הדיון, הסכמת הצדדים אף היא נרשמה בפרוטוקול, בית הדין נוכח שהצדדים הבינו את משמעות ההסכם ותוצאותיו. כך למעשה התקיימו כל התנאים למתן תוקף של פסק דין להסכמות הצדדים כהסכם ממון תקף.

על כן ההסכמות תקפות משני היבטים: הראשון – מכוח הכרעת הדין בחלוקת הרכוש, מאחר ובית הדין עוסק בחלוקת הרכוש, וזאת בהתאם לאמור לעיל על תוקף הפשרה, שהפשרה תקפה על פי הדין; ההיבט השני – מכוח הסכם ממון לפי חוק יחסי ממון, לאחר שהתקיימו כל התנאים שנקבעו בחוק לנתינת תוקף להסכם ממון.

הרב מאיר פרימן – אב"ד

אני מצטרף לדברי כבוד אב בית הדין שליט"א.

הרב מאיר קאהן

לאחר עיון בדברי אב בית הדין שליט"א אני מצטרף לדבריו.

הרב יצחק רפפורט

הכרעה

לאור האמור פוסק בית הדין:

1. ההסכמות שאליהן הגיעו הצדדים ביום ג' באדר התשע"ז (1.3.2017) תקפות הן מכוח הכרעת בית הדין בחלוקת הרכוש והן מכוח הסכם ממון. על כן חלוקת הרכוש תבוצע בהתאם להסכמות האמורות, ובית הדין נותן להן תוקף של פסק דין.
2. בית הדין דוחה את בקשת ב"כ הבעל לקביעת מועד דיון להבאת הוכחות בתביעת חלוקת הרכוש.
3. אם ייתקלו הצדדים בקושי ביישום ההסכמות, יגישו בקשות מתאימות ובית הדין יורה כיצד ליישם את ההסכמות.

ניתן לפרסם את פסק הדין בהשמטת פרטים מזהים.

ניתן ביום א' בתמוז התשע"ח (14.6.2018).

הרב יצחק רפפורט

הרב מאיר קאהן

הרב מאיר פרימן – אב"ד